

תורת החבורות 88-218-01 תשפ"א

הערות הרצאה 2

שלום!

תזכורת 0.1. מה זו חבורה? מה זו תת-חבורה.

טענה 0.2. תהי G חבורה, ותהי $H \leq G$ תת-חבורה. אז $e_G = e_H$.
הוכחה. מתקיים $e_H e_H = e_H$ ב- H . המשוואה הזאת נכונה גם ב- G . נכפיל ב- e_H^{-1} שקיים ב- G ונקבל

$$e_H = e_H e_G = e_H e_H e_H^{-1} = e_H e_H^{-1} = e_G$$

□

וסיימנו.

טענה 0.3 (קריטריון המקוצר לתת-חבורה). תהי $H \subseteq G$ תת-קבוצה בחבורה. אזי H תת-חבורה של G אם ורק אם שני התנאים הבאים מתקיימים:

1. $H \neq \emptyset$ (בדרך כלל קל להראות $e \in H$).

2. לכל $h_1, h_2 \in H$, גם $h_1 \cdot h_2^{-1} \in H$.

הוכחה. בכיוון הקל, אם $H \leq G$, אז...

בכיוון השני, קיים $x \in H$ כלשהו לפי התנאי הראשון. לפי התנאי השני $e_G = e_H$
 $x \cdot x^{-1} \in H$ לכן ב- H יש את איבר היחידה. קיבוציות הפעולה מגיעה בחינם
מהפעולה ב- G . נוכיח סגירות להופכי: יהי $x \in H$ כלשהו, אז לפי התנאי השני
 $x^{-1} = e \cdot x^{-1} \in H$ נשאר להוכיח סגירות לפעולה: יהיו $x, y \in H$. ידוע לנו כי
□ $y^{-1} \in H$, ולכן $x \cdot y = x \cdot (y^{-1})^{-1} \in H$ בסך הכל $H \leq G$.

דוגמה 0.4. תהי X קבוצה, ונתבונן בחבורה S_X . יהי $a \in X$ ונסמן את המייצג שלו להיות

$$\text{stab}(a) = \{\sigma \in S_X \mid \sigma(a) = a\} \subseteq S_X$$

נשתמש בקריטריון המקוצר לתת-חבורה כדי להראות $\text{stab}(a) \leq S_X$. קל לשים לב ש- $\text{id}_X \in \text{stab}(a)$ כי $\text{id}_X(a) = a$. לכן מתקיים התנאי הראשון בקריטריון.

נשים לב שאם $\sigma \in \text{stab}(a)$, אז $\sigma(a) = a$ ומפני שב- S_X יש רק פונקציות הפיכות, נסיק $\sigma^{-1}(a) = a$. אז לכל $\tau, \sigma \in \text{stab}(a)$ מתקיים

$$(\tau \circ \sigma^{-1})(a) = \tau(\sigma^{-1}(a)) = \tau(a) = a$$

ולכן $\tau \circ \sigma^{-1} \in \text{stab}(a)$. לכן מדובר בתת-חבורה לפי הקריטריון המקוצר. תוספת: תהי $A \subseteq X$ ונגדיר $\text{stab}(A) = \bigcap_{a \in A} \text{stab}(a)$. הראו כי $\text{stab}(A) \leq S_X$.

0.1 חבורות ציקליות

הגדרה 0.5. תהי G חבורה. אם קיים איבר $a \in G$ כך ש- $\langle a \rangle = G$, נאמר כי G היא ציקלית וכי a הוא יוצר שלה.

$$\langle a \rangle = \{a^k \mid k \in \mathbb{Z}\} \leq G$$

דוגמה 0.6. החבורה $\mathbb{Z}$ (מבלי לרשום שום דבר נוסף הפעולה היא חיבור רגיל) היא ציקלית. למשל

$$\mathbb{Z} = \langle 1 \rangle = \langle -1 \rangle$$

ואלו כל היוצרים של $\mathbb{Z}$.

הערה 0.7. כל חבורה ציקלית היא אבלית, כי חזקות של אותו איבר מתחלפות, והרי כל האיברים בחבורה ציקלית ניתן להציג כחזקות של היוצר.

מסקנה 0.8. החבורה $S_3 = S_{\{1,2,3\}}$ אינה ציקלית, כי אינה אבלית.

דוגמה 0.9. ראינו כי $(\mathbb{Q}, +)$ חבורה אבלית. לא היא אינה ציקלית? נניח בשלילה שיש יוצר $\frac{a}{b} \in \mathbb{Q}$. האם ניתן להציג כל מספר רציונלי $\frac{c}{d} \in \mathbb{Q}$ כחזקה (לגבי פעולת החיבור)?

$$\left(\frac{a}{b}\right)^k = \frac{a}{b} + \frac{a}{b} + \dots + \frac{a}{b} = \frac{ka}{b}$$

ברור שלא, ולכן $\mathbb{Q}$ אינה ציקלית.

הגדרה 0.10. יהיו $a, b \in \mathbb{Z}$. נאמר כי a מחלק את b אם קיים $k \in \mathbb{Z}$ כך ש- $b = ka$. נסמן זאת $a|b$. למשל $3|6$ או $100|3000$.

הגדרה 0.11. יהי $n \in \mathbb{N}$. נאמר כי $a, b \in \mathbb{Z}$ שקולים מודולו n אם $n|a - b$.

טענה 0.12. שקילות מודולו n היא יחס שקילות על $\mathbb{Z}$. מחלקות השקילות מתאימות לשארית החלוקה ב- n . לכן יש בדיוק n מחלקות שקילות.

כפל וחיבור מודולו n מוגדרים היטב. כלומר אם $a \equiv b, c \equiv d \pmod{n}$, אז $ac \equiv bd \pmod{n}$ וגם $a + c \equiv b + d \pmod{n}$. הן פעולות חילופיות.

הוכחה. כדי להוכיח יחס שקילות צריך להוכיח רפלקסיביות, סימטריות וטרנזיטיביות. דיברנו על זה...

נניח $a \equiv b \pmod{n}$ וגם $c \equiv d \pmod{n}$. אז קיימים $k, k' \in \mathbb{Z}$ כך ש-

$$a - b = kn, \quad c - d = k'n$$

נסכום את המשוואות האלו ונקבל

$$(a - b) + (c - d) = (a + c) - (b + d) = (k + k')n$$

ומפני שגם $k + k' \in \mathbb{Z}$ קיבלנו כי

□ $a + c \equiv b + d \pmod{n}$. בבית הוכיחו כי הכפל מוגדר היטב.

דוגמה 0.13. יש לנו קבוצה

$$\mathbb{Z}_n = \{[a] \mid a \in \mathbb{Z}\} = \{[0], [1], \dots, [n-1]\}$$

כאשר $[a]$ מסמנת את מחלקת השקילות של a מודולו n . לרוב פשוט נכתוב a . אז $(\mathbb{Z}_n, +)$ כאשר הפעולה $+$ היא חיבור מודולו n היא חבורה. איבר היחידה הוא $[0]$, שהרי

$$[a] + [0] = [0] + [a] = [a]$$

ההופכי של $[a]$ הוא $[n-a]$. היא אבלית.

$\mathbb{Z}_2 = \{[0], [1]\}$ והיא ציקלית. יש לה רק יוצר אחד והוא $[1]$. החבורה $\mathbb{Z}_{10}$ גם היא ציקלית, ולה כבר יש ארבעה יוצרים: $[1], [3], [7], [9]$.

$$\langle [3] \rangle = \{[0], [3], [6], [9], [2], [5], [8], [1], [4], [7]\} = \mathbb{Z}_{10}$$

דוגמה 0.14. יש עוד פעולה לגבי $\mathbb{Z}_n$ והיא כפל מודולו n . המבנה האלגברי $(\mathbb{Z}_n, \cdot)$ אינו חבורה, למשל כי אין הופכי ל- $[0]$. מה יקרה אם נגדיר $\widehat{\mathbb{Z}}_n = \mathbb{Z}_n \setminus \{[0]\}$, האם $(\widehat{\mathbb{Z}}_n, \cdot)$ חבורה? אם ורק אם n ראשוני. עבור $n = 6$ למשל אין אפילו סגירות! לדוגמה $[2] \cdot [3] = [0] \notin \widehat{\mathbb{Z}}_6$.

0.15. הערה. החבורה $(\mathbb{Z}_n, +)$ אינה תת-חבורה של $(\mathbb{Z}, +)$. לא מדובר בתת-קבוצה בכלל, והפעולות הן שונות למרות שהסימנים זהים.

0.2 סדרים

0.16. הגדרה. תהי G חבורה. הסדר של החבורה G הוא עוצמתה כקבוצה. במילים פחות פורמליות, כמה איברים יש בה. נסמן את הסדר של G ב- $|G|$.

דוגמה 0.17. מתקיים $|\mathbb{Z}_6| = 6, |S_n| = n!, |\mathbb{Z}| = \infty, |U(\mathbb{Z}, \cdot)| = 2$.

הגדרה 0.18. תהי $(G, \cdot, e)$ חבורה, ויהי $g \in G$. הסדר של האיבר g הוא המספר הטבעי הקטן ביותר n המקיים $g^n = e$, ואם לא קיים כזה נאמר שהסדר אינסופי. נסמן את הסדר של g ב- $o(g)$.

$$\min \{n \in \mathbb{N} \mid g^n = e\}$$

טענה 0.19. בחבורה סופית, הסדר של כל איבר הוא סופי.

הוכחה. יהי $g \in G$ איבר בחבורה סופית. אז הקבוצה של החזקות הטבעיות של g היא תת-קבוצה של G :

$$\{g^n \mid n \in \mathbb{N}\} \subseteq G$$

ולכן היא סופית. לכן קיימים $n \neq m \in \mathbb{N}$ כך ש- $g^n = g^m$. בלי הגבלת הכלליות $n > m$, על ידי צמצום (כלומר כפל ב- g^{-m}) נקבל

$$g^{n-m} = g^n g^{-m} = g^m g^{-m} = e$$

והרי $n - m \in \mathbb{N}$. אז $o(g) \leq n - m$. $\square$

דוגמה 0.20. בחבורה $\mathbb{Z}$ הסדר של 0 הוא 1, והסדר של שאר האיברים הוא ∞ .
בכל חבורה איבר היחידה הוא מסדר 1, והוא האיבר היחיד מסדר 1.
בחבורה $\mathbb{Z}_6$ הסדר של האיברים הוא

$$o(0) = 1$$

$$o(1) = 6$$

$$o(2) = 3$$

$$o(3) = 2$$

$$o(4) = 3$$

$$o(5) = 6$$

דוגמה 0.21. בחבורה $GL_2(\mathbb{R})$ נתבונן באיבר $b = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -1 & -1 \end{pmatrix}$ ונחשב את הסדר שלו:

$$b^2 = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -1 & -1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -1 & -1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} -1 & -1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix} \neq I_2$$

$$b^3 = b^2 \cdot b = \begin{pmatrix} -1 & -1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -1 & -1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} = I_2$$

ולכן $o(b) = 3$

דוגמה 0.22 (סדר של מכפלה). בהנתן $n, m, r > 1$ שלמים קיימת חבורה G (אפילו סופית) שבה יש איברים $a, b \in G$ כך שמתקיים

$$o(a) = n, o(b) = m, o(ab) = r$$

נראה גרסה צנועה יותר של הטענה הזו: יהי $r \geq 3$ ונתבונן במטריצות

$$A = \begin{pmatrix} -1 & 1 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}, \quad B = \begin{pmatrix} -1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}, \quad AB = \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$$

אז מתקיים $o(A) = o(B) = 2$, אבל $o(AB) = \infty$ שהרי

$$(AB)^k = \begin{pmatrix} 1 & k \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$$

אם נתבונן בחבורה $G = GL_2(\mathbb{Z}_r)$, אז $A, B \in G$ ואז $o(AB) = r$

הערה 0.23 (אזהרה נוספת). לרוב $(ab)^n \neq a^n b^n$. זה נכון בחבורות אבליות, ורק בחבורות לא אבליות מאוד מסוימות ולרוב לא נכון.

משפט 0.24 (משפט החילוק, או חלוקה אוקלידית). לכל $n \in \mathbb{Z}$ ולכל $d \neq 0$ שלם קיימים q, r יחידים כך ש- $n = qd + r$ כאשר $0 \leq r < |d|$.

הוכחה. באינדוקציה (לביט). $\square$

0.25. טענה. תהי G חבורה, ויהי $g \in G$. אז $g^n = e$ אם ורק אם $o(g) | n$.

0.26. טענה. תהי G חבורה, ויהי $g \in G$. אם $g^n = g^m$ אם ורק אם $o(g) | n - m$.

הוכחה. נניח בלי הגבלת הכלליות $n \geq m$. אז $g^n = g^m \cdot g^{n-m}$. לכן בעזרת צמצום הטענה $g^n = g^m$ שקולה לטענה $g^{n-m} = e$.

בכיוון אחד, נניח $o(g) | n - m$. אז קיים $k \in \mathbb{Z}$ כך ש- $n - m = k \cdot o(g)$. לכן

$$g^{n-m} = g^{k \cdot o(g)} = (g^{o(g)})^k = e^k = e$$

בכיוון השני, נניח $g^{n-m} = e$. אם $n = m$, הטענה בוודאי נכונה (עבור $o(g) = \infty$ נכונה באופן ריק). אם $n \neq m$, אז בהכרח $o(g) \neq \infty$. נשתמש בחלוקה אוקלידית ונחלק את $n - m$ ב- $o(g)$ עם שארית. כלומר קיימים $q, r \in \mathbb{Z}$ כך ש-

$$n - m = q \cdot o(g) + r$$

וגם $0 \leq r < o(g)$. לכן

$$e = g^{n-m} = g^{q \cdot o(g) + r} = (g^{o(g)})^q g^r = e^q g^r = g^r$$

כלומר $g^r = e$. לפי המינימליות של הסדר, נקבל בהכרח כי $r = 0$ (אחרת r חיובי וקטן ממש מ- $o(g)$ ...). כלומר $n - m = q \cdot o(g)$, או לפי הגדרה $o(g) | n - m$. $\square$

מסקנה 0.27. סדרת החזקות הטבעיות של g מכילה בדיוק $o(g)$ איברים שונים.

הוכחה. אם $o(g) = \infty$, אז כל שתי חזקות של g הן שונות. הרי אם $g^n = g^m$, נקבל $g^{n-m} = e$. בסתירה להנחה על הסדר.

אחרת, אם $o(g)$ סופי, אז האיברים $g, g^2, g^3, \dots, g^{o(g)}$ הם $o(g)$ איברים שונים. לעומת זאת עבור חזקה g^n אחרת, נוכל לחלק את n ב- $o(g)$ ונמשיך כמו בטענה הקודמת כדי לקבל את שארית החלוקה... □

מסקנה 0.28. בחבורה סופית G מסדר n , איבר $g \in G$ הוא יוצר כחבורה ציקלית (ואז G ציקלית) אם ורק אם $o(g) = n$.

מסקנה 0.29. בכל חבורה, לכל $g \in G$ מתקיים $|\langle g \rangle| = o(g)$.

תרגיל 0.30. תהי G חבורה, ויהי $a \in G$. נניח $o(a) = n < \infty$. אז לכל $d \leq n$ טבעי מתקיים

$$o(a^d) = \frac{n}{\gcd(d, n)} = \frac{n}{(d, n)} = \frac{o(a)}{(d, o(a))}$$

הוכחה. נוכיח היתכנות של הסדר, ואז מינימליות. נשים לב כי

$$(a^d)^{\frac{n}{(d, n)}} = (a^n)^{\frac{d}{(d, n)}} = e^{\frac{d}{(d, n)}} = e$$

כלומר $o(a^d) \leq \frac{n}{(d, n)}$.

קעת נניח כי $(a^d)^t = e$ עבור t טבעי כלשהו, ונראה כי $\frac{n}{(d, n)} | t$. אז $a^{dt} = e$ ואז לפי טענה קודמת נקבל $n | dt$ כי $n = o(a)$. זה (הכוונה $n | dt$) קורה אם ורק אם $n | dt$ וגם $n | nt$, וזה מתקיים אם ורק אם $n | (nt, dt)$, וזה מתקיים אם ורק אם $n | t(n, d)$, אם ורק אם $\frac{n}{(n, d)} | t$. כלומר $\frac{n}{(d, n)} \leq o(a^d) \leq \frac{n}{(n, d)}$, ומכאן מסיימים. □

מסקנה 0.31. הסדר של $a \in \mathbb{Z}_n$ הוא $o(a) = \frac{n}{(a, n)}$. כי $a = "1^a" = 1 + \dots + 1$, וידוע לנו כי $o(1) = n$.

בפרט, לכל d שמחלק את n , קיים איבר $\mathbb{Z}_n$ - מסדר d , למשל $[\frac{n}{d}] \in \mathbb{Z}_n$.

טענה 0.32. תהי G חבורה ציקלית. אז כל תת-חבורה שלה היא ציקלית.

הוכחה. תהי $H \leq G$ תת-חבורה. נניח כי $G = \langle a \rangle$. בפרט, כל האיברים של H הם חזקות שלמות של a .

אם $H = \{e\}$, אז $H = \langle e \rangle = \langle a^0 \rangle$, וסיימנו. אחרת, נניח כי H לא טריוויאלית. יהי s המספר הטבעי הקטן ביותר כך ש- $a^s \in H$. שימו לב שאם $a^T \in H$, אז $a^{-T} \in H$.

קעת נרצה להוכיח כי $H = \langle a^s \rangle$. בהכלה דו-כיוונית, בכיוון הקל $\langle a^s \rangle \subseteq H$, כי $a^s \in H$ ויש סגירות לפעולה ולהופכי. בכיוון השני, יהי $a^k \in H$. לפי חלוקה אוקלידית קיימים q, r כך ש- $k = qs + r$ וגם $0 \leq r < s$. לכן

$$H \ni a^k = a^{qs+r} = (a^s)^q a^r$$

אז $a^r = a^k (a^s)^{-q} \in H$. אבל $a^k, a^s \in H$, ולכן גם $a^r \in H$. מהמינימליות של s , בהכרח $r = 0$, ולכן $k = qs$. כלומר $a^k \in \langle a^s \rangle$. לכן $H = \langle a^s \rangle$. □

0.33 מסקנה. תת-החבורות של $\mathbb{Z}$ הן בדיוק $(n\mathbb{Z}, +)$ עבור $n \in \{0\} \cup \mathbb{N}$.

0.34 תרגיל (לבית). תהי G חבורה. יהיו $g_1, g_2 \in G$ איברים מסדרים סופיים n_1, n_2 , בהתאמה. הוכיחו שאם g_1 ו- g_2 מתחלפים וגם $(n_1, n_2) = 1$, אז $o(g_1 g_2) = n_1 n_2$.

0.35 תרגיל (קשה יותר). יהי $g \in G$ איבר מסדר סופי n . נניח כי $n = k_1 k_2$ כאשר $(k_1, k_2) = 1$. אז קיימים איברים $h_1, h_2 \in G$ מסדרים $o(h_1) = k_1$ ו- $o(h_2) = k_2$ המקיימים $g = h_1 h_2 = h_2 h_1$, והם יחידים עם התכונות האלו.

0.3 חבורות אוילר

0.36 הגדרה. המונואיד הכפלי $(\mathbb{Z}_n, \cdot)$ הוא לא חבורה עבור $n > 1$. נגדיר את חבורת אוילר (או החבורה הכפלית מודולו n) להיות

$$U_n = U(\mathbb{Z}_n, \cdot)$$

בחלק מהספרים רואים את הסימון $\mathbb{Z}_n^\times$ או $(\mathbb{Z}/n\mathbb{Z})^\times$.

טענה 0.37 (איפיון איברי U_n). יהי $m \in \mathbb{Z}$. אז $[m] \in U_n$ אם ורק אם $(n, m) = 1$.

הוכחה. אם $(n, m) = 1$, אז לפי אלגוריתם אוקלידס המורחב קיימים $s, t \in \mathbb{Z}$ כך ש- $sn + tm = 1$. לכן $tm \equiv 1 \pmod{n}$. כלומר $[t][m] \equiv [1] \pmod{n}$. מפני שכפל מודולו n מוגדר היטב, אזי $[t]$ הוא ההופכי של $[m]$ במונואיד $(\mathbb{Z}_n, \cdot)$, אזי $[m] \in U_n$. בכיוון השני, נניח $[m] \in U_n$. אז קיים הופכי $[b]$ ל- $[m]$. כלומר

$$[b \cdot m] = [b] \cdot [m] \equiv [1] \pmod{n}$$

כלומר $n \mid 1 - bm$. לכן קיים $k \in \mathbb{Z}$ כך ש- $1 - bm = kn$, כלומר $kn + bm = 1$. הממ"מ הוא הצירוף הלינארי הטבעי המזערי, ולכן $(n, m) = 1$. $\square$

0.38 הגדרה. פונקציית אוילר $\varphi: \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ המוגדרת לפי $\varphi(n) = |U_n|$.

0.39 דוגמה. $U_8 = \{1, 3, 5, 7\}$. אזי $\varphi(8) = 4$. אם p ראשוני, אז $U_p = \{1, 2, \dots, p-1\}$ ולכן $\varphi(p) = p-1$.

0.40 תרגיל. תהי G חבורה ציקלית מסדר n . מצאו כמה יוצרים (לבדם) את G .

פתרון. נניח כי $G = \langle a \rangle$. כלומר $o(a) = n$. האיברים היחידים שיוצרים את G הם האיברים מסדר n . אז

$$G = \langle a^k \rangle \iff o(a^k) = n \iff \frac{n}{(k, n)} = n \iff (k, n) = 1$$

לכן מספר היוצרים הוא $|U_n|$, או במילים אחרות בדיוק $\varphi(n)$.

הערה 0.41. אם U_n היא ציקלית, אז מספר היוצרים שלה הוא $\varphi(\varphi(n))$.
 לרוב U_n אינה ציקלית. יש איפיון מלא מתי היא כן: אם $n \in \{1, 2, 4\}$, או $n = p^k$ או $n = 2p^k$ עבור $p > 2$ ראשוני.

הערה 0.42. יש דרך לחישוב $\varphi(n)$ באופן קצת יותר מהיר. מתברר שלכל $(a, b) = 1$ מתקיים $\varphi(ab) = \varphi(a)\varphi(b)$.
 לפי המשפט היסודי של האריתמטיקה, כל מספר שלם ניתן לפרק למכפלה של חזקות של ראשוניים באופן יחיד (עד כדי סדר וסימן). נניח

$$n = p_1^{k_1} p_2^{k_2} \dots p_m^{k_m}$$

עבור p ראשוני, כבר ראינו כי $\varphi(p) = p - 1$. עבור p^k נשים לב שבקבוצה $\{1, 2, 3, \dots, p^k\}$ מתוך p^k האיברים בדיוק p^{k-1} אינם זרים ל- p^k כי הם כפולה של p . לכן

$$\varphi(p^k) = p^k - p^{k-1} = p^{k-1}(p - 1) = p^k \left(1 - \frac{1}{p}\right)$$

לכן עבור מספר טבעי כלשהו n וההערה לגבי הכפוליות האריתמטית של φ נקבל

$$\begin{aligned} \varphi(n) &= \varphi(p_1^{k_1} p_2^{k_2} \dots p_m^{k_m}) \\ &= \varphi(p_1^{k_1}) \varphi(p_2^{k_2}) \dots \varphi(p_m^{k_m}) \\ &= p_1^{k_1} \left(1 - \frac{1}{p_1}\right) p_2^{k_2} \left(1 - \frac{1}{p_2}\right) \dots p_m^{k_m} \left(1 - \frac{1}{p_m}\right) \\ &= p_1^{k_1} p_2^{k_2} \dots p_m^{k_m} \left(1 - \frac{1}{p_1}\right) \left(1 - \frac{1}{p_2}\right) \dots \left(1 - \frac{1}{p_m}\right) \\ &= n \left(1 - \frac{1}{p_1}\right) \left(1 - \frac{1}{p_2}\right) \dots \left(1 - \frac{1}{p_m}\right) \end{aligned}$$

דוגמה 0.43. כדי לחשב את $|U_{100}|$ מספיק לחשב $100 = 2^2 \cdot 5^2$, ולפי ההערה האחרונה

$$\varphi(100) = 100 \left(1 - \frac{1}{2}\right) \left(1 - \frac{1}{5}\right) = 40$$

או למשל

$$\varphi(60) = 60 \left(1 - \frac{1}{2}\right) \left(1 - \frac{1}{3}\right) \left(1 - \frac{1}{5}\right) = 16$$

טענה 0.44. יהיו p, q ראשוניים שונים, ונסמן $n = pq$. אז חישוב $\varphi(n)$ קשה כמו פירוק n לגורמים ראשוניים.

2619995643649944960380551432982458751688046862741691431671487783
 = 100000000000000000000000000000000057 · 2619995643649944960380551432833119